

Rechtstreeks

vrijzinnig humanistisch tijdschrift

Verder in dit nummer: Haast je langzaam - TV als stokebrand - Radicaal, (ab)normaal!? - Killerrobots en Artificiële Intelligentie - Genuanceerd herdenken-weg met "Dark Tourism" - Luxe en loslaten - Multiculti volgens Roger Scruton - Zomerwandeling HVV-OVM leper-Poperinge - Verdwijnt het laatste oerbos in Europa? - Leve de luiheid! - Wereldlichtjesdag - Music for life 2017: doe je ook mee?

Internetpolls vertellen mij dat 'Despacito remix - Luis Fonsi & Daddy Yankee feat. Justin Bieber' dé zomerhit van 2017 was, maar dat is

onzin natuurlijk. De enige, echte, onvervalste oorworm was: 'Ik ben een kind van de duivel' van Jebroer. Een hardcore nummer uit 2016 dat zich pas tegen deze zomer een weg baande doorheen de hitparade, of hoe heet dat vandaag: *Ik ben een kind van de duivel*
Mama, jij hoeft niet te huilen
Feesten, alsof elke dag hier mijn laatste is
Hoop dat je deze draait op mijn begrafenis.
Waar halen ze het begot soms vandaan..

En dan was er deze zomer nog *fake news* en komkommernieuws. En soms vloeien beide naadloos in elkaar. De leukste -hoewel- van deze zomer was ongetwijfeld de Jihadi-kleuter uit Ronse die klasgenootjes zou uitgescholden hebben voor varken, die naar verluidt koranverzen opdreunde en bedreigingen uitte met de vinger over de keel. Slik. Hoe ziek is onze nieuwsgaring als ze in augustus met dergelijke opgewarmde nonsens uit het voorbije schooljaar uitpakt? Zonder twijfel het dieptepunt van de zomer, en neen, ik vergeet Barcelona niet. Die tragiek beroert mij uiteraard al was het maar omdat ik de Ramblas, de beroemdste promenade van Spanje, zo vaak mocht afdweilen. Maar ik zou liegen als ik beweer dat het beklijft, want dat doet het niet. Daarvoor zijn we sinds de aanslag op de redactie van

Charlie Hebdo te Parijs (2015) te gewoon geraakt aan dergelijke gruwel. We wapenen ons met nuchterheid - of is het onverschilligheid?

Toen de Twin Towers in New York tegen de vlakte gingen (11.09.01) zat ik sprakeloos en hoofdschuddend voor mijn tv. Opnieuw en opnieuw zakten ze in elkaar en elke keer hoopte ik dat het een boze droom was waaruit ik maar niet kon ontsnappen. Ik ben 10 jaar later het Memorial op Ground Zero met eigen ogen gaan bekijken. Twee gigantische sobere waterbakken die constant gevuld worden met water dat langs de wanden naar beneden stroomt; op de randen staan de namen gegraveerd van de bijna 3.000 slachtoffers. Het was -samen met duizenden andere bezoekers- huiveren bij zoveel ingetogenheid; ik was overdonderd door de onwaarschijnlijke eenvoud van het monument en de bijna sacrale stilte die er heerste.

We zijn dus al wat gewoon geworden de voorbije decennia en dat afstand nemen laat ons ook toe om de zaken wat beter in perspectief te plaatsen. IS werd voorafgegaan door de Taliban en Al Quaida die in gruwel niet moesten onderdoen voor het regime van Pol Pot in Cambodja of de genocide in Rwanda. En wat met de uitmoording van het Armeense volk door de Turken of de *endlösung*, door de nazi's eufemistisch een oplossing voor het 'Jodenprobleem' genoemd. En ik kan zo nog een tijdje doorgaan met bladeren doorheen de zwarte bladzijden van

onze fragiele beschaving. Maar telkens weer trekken we er een streep onder, sluiten het hoofdstuk af en draaien die pagina. Wat moeten we anders? En we herdenken de slachtoffers om nooit meer te vergeten. Om de gruwel een plaats te geven, te omschrijven, te temmen, op te sluiten als het ware.

De Menenpoort te Ieper is zo'n krachtig universeel symbool. Je mag de Last Post al tig keer meegemaakt hebben, het blijft een kippenveldmoment. En als de *poppies* bij belangrijke gelegenheden uit het dak naar beneden dwarrelen en je opkijkt naar de namen van die ca. 55.000 soldaten die geen gekend graf hebben, dan kerft dat elke keer opnieuw heel diep doorheen dat laagje nuchterheid - of

was het onverschilligheid? We herdenken al 100 jaar de verwoesting van de Westhoek en meer bepaald Ieper. We doen dat elke dag, soms in aanwezigheid van koningen, presidenten of regeringsleiders. We doen dat voor Jan met de pet en voor 3 man en een paardenkop. En we gaan het blijven doen samen met die miljoenen mensen over de jaren heen van over de hele wereld die schouder aan schouder in alle piëteit de ceremonie afsluiten met een vaak bloedstollend "We will remember them". Wat moeten we anders?

(Philip Bolle)

Werkten mee aan dit nummer:

Philip Bolle, Jean Pierre Callant, Dominiek Dendooven, Lieve Goemaere, hvdM-Ieper, Ludovic Ide, Xavier Leroy, Sofie Sanders, Stefan Vanwildemeersch en Peter Vanthuyne.

Eindredactie en redactieadres:

Philip Bolle - Vleeshouwerstraat 10 - 8900 Ieper
E-mail: philip.bolle@telenet.be

Lay-out: Deruddere bvba

RECHTSTREEKS is een uitgave van de Ieperse Vrijzinnige Koepel (IVK)

Lid worden van HVV/OVM kost 12,00 euro per jaar, te storten op rekeningnummer BE47 6469 0125 3080

Met de steun van deMens.nu en de provincie West-Vlaanderen

Inhoudsopgave

- p 4 Haast je langzaam
- p 7 TV als stokebrand
- p 10 Radicaal, (ab)normaal!?
- p 12 Killerrobots en Artificiële Intelligentie
- p 15 Genuanceerd herdenken - weg met "Dark Tourism"
- p 22 Luxe en loslaten
- p 24 Multiculti volgens Roger Scruton
- p 26 Zomerwandeling HVV-OVM Ieper-Poperinge
- p 28 Verdwijnt het laatste oerbos in Europa?
- p 31 Leve de luiheid!
- p 31 Wereldlichtjesdag
- p 32 Music for life 2017: doe je ook mee?

HAAST JE LANGZAAM

Wie mij een beetje kent, weet dat ik een opgejaagd mens ben. Ik kan er niets aan doen, maar ik heb graag dat alles snel en meteen gebeurt, en liefst ook stipt. Dat is niet bepaald mijn eigen favoriete eigenschap, ook niet de meest aangename, maar ondertussen heb ik het er gewoon bijgenomen. Er zijn trouwens niet alleen nadelen aan verbonden hoor, dat nu ook weer niet.

Onlangs arriveerde ik ruim op tijd op een huwelijksplechtigheid. Bleek dat het koppel en ik een andere visie hadden op het aanvangsuur. Ik had begrepen dat de plechtigheid om 16h begon, maar 16h was voor hen het tijdstip waarop de gasten druppelsgewijs konden beginnen binnen waaien, om dan eens op het gemak te starten eenmaal iedereen er was.

Nu moet je weten: ik moest nog naar de Colruyt die dag. Dringend - want we hadden nog maar 5 blikjes cola in de frigo. (Wie mij een beetje kent, weet dat er geen bloed door mijn aderen vloeit, maar cola.) Lap, daar zat ik dus. "Tot wanneer is de Colruyt eigenlijk open op een zaterdag? Wat zou de dichtste winkel zijn? Zou ik er nog geraken? Morgenochtend zou ik naar de Delhaize in Poperinge kunnen gaan, maar ja, dan heb ik die geboorteplechtigheid om 10h. Ervoor misschien? Maar neen, dat gaat niet, dan ben ik teveel bezig met die plechtigheid. Ik wist het hé, ik had beter besteld via Collect & Go. En wanneer zou dat hier maar starten zeg? Ik dacht al dat er zo weinig volk was toen ik de geïmprovi-

seerde parking opreed. En het zou toch niet beginnen regenen? Want zou ik dan wel van dat maïsveld geraken? Tenminste, als ik hier ooit zal weggeraken, want dat gaat hier nog lang duren zeg. Honderd man, zeiden ze, en ik tel er veertien, vijftien, zestien..."

Zo gaat dat dus bij mij. Ik ben geen dokter, maar ik denk dat mijn bloeddruk steeg bij elk zinnetje in mijn hoofd. Niet ideaal als je een huwelijksplechtigheid voor de boeg hebt, want dan word je toch wel verondersteld om er graag bij te zijn, en dat liefst ook een beetje uit te stralen. Op deze manier ging me dat dus zeker niet lukken. Ik besloot dat ik me dringend minder druk moest maken, want wat voor avance eigenlijk? Ik moest sowieso die plechtigheid uitspreken, misverstanden zijn onvermijdelijk, en de dienst kon echt niet eerder beginnen omdat ik nog boodschappen moest doen. Bovendien had ik er eigenlijk wel zin in gehad toen ik hier naartoe reed.

Dus ik placeerde me onder de boom. Het koppel had kosten noch moeite gespaard om van hun tuin een sprookjesachtige idylle te maken. "Ja, zet u gerust erbij." Er kwamen wat oudere mensen aan mijn tafeltje zitten. Het duurde niet lang of we verzeilden in een gesprek. Hoe zij het bruidspaar kenden, wat ik kwam doen, of ik zulke plechtigheden dan wel vaker deed. "Ik schrijf eigenlijk vooral begrafenissen", zei ik. "Och", zei de mevrouw naast me, "ik vind dat zoveel schoner dan in de kerk. Wij hebben

onlangs ons kleinkind verloren, ze was 16 maanden. Het afscheid was ook met zo'n dienst."

Slik.

"Oei, 16 maanden zeg... Mag ik vragen wat er gebeurd is?" Kijk, dat is dan één van mijn betere eigenschappen: ik ga zulke onderwerpen niet uit de weg. De oma begon te vertellen: over hoe het meisje gezond en wel ter wereld was gekomen, maar hoe ze enkele uren later, in staat van opperste paniek, van het stedelijk naar het grootstedelijk naar het universitair ziekenhuis werd gebracht. Hoe genetische testen, na lange en zware weken, een ontluisterend resultaat aan het licht brachten. Hoe zij als grootmoeder leed omdat haar kleindochter leed, maar ook omdat ze de ouders van het meisje zo zag afzien. Dat ze bang was geweest om voor het kind te zorgen, uit angst dat er iets ging gebeuren, en zij niet zou weten wat te doen op dat moment. Dat het meisje uiteindelijk overleden was, en

dat het wreed was wat ze nu ging zeggen... maar dat het misschien maar best was, voor iedereen. En dat de afscheidsdienst zo mooi was geweest.

We babbelden en bleven babbelen, niet enkel over het kleindochtertje. Ik ontdekte dat ze heel haar leven ploegarbeid had gedaan in een fabriek, waardoor ze nu nog altijd een vroege vogel was. Haar man was dat niet, en daarom probeerde ze 's morgens niet teveel lawaai te maken. Om die reden had ze haar vroegere hobby opnieuw opgenomen: naaien. Kijk, heel dat tenue die ze nu droeg: zelfgemaakt! Ze had misschien 12 euro betaald voor de stof. Denk maar niet dat je voor die prijs iets kan kopen in een klerwinkel. Mijn slechte humeur verschrompelde. Wat een sterke vrouw. Het beste maken van de omstandigheden - daarvan was zij het levende bewijs.

Ik zag de tuin vollopen met gasten, en stelde het koppel voor om stilaan aan de plechtigheid te beginnen en die was

echt geweldig. Dat was niet zozeer mijn verdienste, want eigenlijk was mijn bijdrage van in het begin minimaal geweest. Dat de dienst zo mooi was, zat in het feit dat alles samenviel: het publiek dat letterlijk en figuurlijk erg nabij was en zo aandachtig luisterde. De vijf prille pubers die met hun fijne stemmetjes, hun lieflijke liedje en hun verlegen danspases minstens de helft van alle aanwezigen naar een zakdoek deed grijpen. De hilarische en liefdevolle vertellingen van de broer en de zus van het bruidspaar. Het liedje dat het koppel zelf zong, en het refrein dat door de honderd gasten werd meegezongen. De zon die net op dat moment door de wolken begon te priemen. Alles zat gewoon juist.

Toen ik wou vertrekken, kwam de bruid me achterna, en zei: "Ik heb in je bureau gezien dat je van planten houdt... Kom eens mee." Ze gaf me een prachtig vetplantje. Weet je, ik verwacht helemaal niets na een plechtigheid. Het gebeurt dat mensen iets geven als bedanking, niet altijd. Maar dit was de eerste keer dat iemand zo duidelijk had nagedacht over wat bij me zou passen - en dat raakte me.

Ik stapte volledig happy in mijn auto, reed naar de Colruyt, deed mijn boodschappen, en kwam - ik overdrijf echt niet - euforisch thuis. En ik dacht: waarom ben ik toch altijd zo'n opgefokt mens? Ik moet de dingen meer op me af laten komen, trager leven, ruimte geven aan het onverwachte, aan zulke mooie

ontmoetingen als deze met de oma. Hoe geweldig was ons gesprek eigenlijk niet? Twee wildvreemden - we hebben zelfs niet naar elkaars naam gevraagd - en toch hadden we een connectie, vonden we een gesprek dat er toe deed. Onze conversatie zette alleszins meteen alles weer in proportie bij me: eventjes moeten wachten is geen drama. Leren doen we het meest van elkaar, en in al haar eenvoud en oprechtheid leerde ik heel wat van de oma van het overleden meisje. Onbewust drukte ze me met mijn neus op wat feiten.

Als vrijzinnig humanist geloof ik in eigen keuzes maken en eigen verantwoordelijkheden nemen... Waarom kan ik dat niet wat vaker, de keuze maken om te relativeren en te vertragen? Al die node-loze stress die ik gewoon mezelf aandoe: er is echt niemand die daar deugd van heeft. Al besef ik wel dat het heus niet zo simpel is - droom versus realiteit, en karakter, en al van die zulke dingen, weet je wel. Maar toch... Het is de moeite om hier wat langer bij stil te staan. Dankjewel daarvoor, onbekende mevrouw!

(Lieve Goemaere)

(De dag erop sprak ik een geboorteplichtigheid uit. Ik was net de deur uit toen ik mijn voet omsloeg. Ik bracht twee dagen in de zetel door, liep een week met een brace, en moet nu verschillende keren naar de kinesist. Zo letterlijk had ik dat trager leven nu ook weer niet bedoeld.)

Vakantie ... vroege zomervakantie was dat... ergens in mei of juni en we hadden er zin in! Rondcrossen in de plaatselijke duinen ergens nabij Boulogne-sur-Mer; vis gaan eten, met de hond het strand op, weg van de snelweg. We hadden een leuk huisje gevonden, een bijgebouw van een immense villa in een superrustig en mooi kader en vlak aan de wandelroutes doorheen een duinenreservaat. Keukentje, badkamer, plooibed én er was tv, wat we thuis niet hadden/hebben. We hebben wel een scherm en internet ook, maar geen tv-abonnement, geen Netflix, geen Stevie, zelfs geen antenne... kortom, we zijn niet veel gewoon, tv-gewijs dan.

We lezen de krant, de besprekingen van de nieuwe series en documentaires en op een verwaaide dag kijken we soms naar het kastje bij familie (paar keer per jaar, als we aan een paar geraken). En we missen veel. En soms heel weinig. En daar gaat het hier over.

Zelf heb ik een voorgeschiedenis van jaren aan een stuk week op, week af in het buitenland, hotel in, hotel uit en soms wat sightseeing, een pub of een restaurant. Het werd een ritueel: bij aankomst in de kamer de tv aanzetten - nog geen flat screen in mijn tijd - en proberen uit te vogelen hoe de betaal-tv kon omzeild worden (dank collega's, alleen jammer van die streep door dat beeld en dat gebibber). Televisie dus van 06.00 tot 07.00 in de ochtend en vanaf 20.00 tot een gat in de nacht; er was altijd wel iets mee te maken en als er niks was, dan hadden BBC en CNN nog breaking news in petto. Twintig keer 't zelfde filmpje... en nietszeggende commentaren op whatever er gebeurd mocht zijn. Of godbetert Discovery Channel en zijn gelijken, met 's avonds om het kwartier reclame en bij de herneming eerst 5 minuten herhaling van het vorige stuk. Zucht.

We zijn ondertussen jaren verder, anno 2017 en ergens in Frankrijk. Ja, we hebben de inauguratie van Emmanuel Macron meegemaakt, de vlaggen en wimpels gezien, de vreugde in de straten, zijn eega én de exit van zijn voorganger, zelfs de zon kwam even piepen... Een ganse dag, van 's ochtends tot de arme man ging slapen werd hij gevolgd en konden wij alles meemaken vanop de eerste rij.

Op andere dagen was het anders. Dan ontdekten we een nieuw soort spelprogramma's: fantasie, vuur, actie en drama... De lont werd altijd ergens aangestoken, de emoties spatten van het scherm - plaatsvervangende schaamte en verbazing vaak in één tijd en omhaal.

Wat hebben we genoten. Een jongedame kon massa's geld verdienen met de kennis van haar pa... en maar geld inzetten en maar gokken, hopen dat het nagelparcours waar een balletje doorheen moest haar goedgezend zou zijn. De kansen en dito winst gingen op en neer, het arme (pun intended) kind schreeuwde het uit van euforie of droefenis, het

wisselde keer op keer. Uiteindelijk, spel bijna afgelopen, finaal drama: organisatie/spelleiding zorgde voor een nagelbijter: de pa werd een financieel bod voorgesteld. Hij kon uit het spel te stappen met een bepaalde som of gewoon het bod verwerpen. Hij kreeg het vergiftigde geschenk om al dan niet een deel van de mogelijke winst veilig te stellen, maar kon ook - mocht zijn dochter geluk in 't spel hebben - haar met minder naar huis sturen dan ze uiteindelijk gespeeld had...

Tromgeroffel, duistere muziek en de dochter speelde - onwetend van wat pa had beslist. Na het spel werden beiden rond een tafeltje geroepen, pal voor het publiek... SPANNING... jazeker, en de dagen erna nog meer, want papa had 25.000 euro veiliggesteld, maar dochter had toch wel 33.000 euro gespeeld... Is er nu 25.000 euro gewonnen of vooral 8.000 euro verloren? Of krijgt dochter lief dan toch 33.000 euro, waarbij de pa voor de lieve vrede 8.000 euro zal ophoesten? Ik weet het niet, voor mij is dit hoogst oncomfortabel en 8.000 euro is in dit geval nog een peulschil; de winsten of verschillen konden tot in de tienduizenden euro's oplopen... Wie doet de mensen nu zoiets aan? Is dit nu amusement, wreedheid of deel van de/ onze hedendaagse cultuur?

Een paar dagen later, onze favoriete programma's op reis: kooklessen of kookwedstrijden, deze keer in een nieuw format. We zagen twee teams, telkens iemand met een koptelefoon en iemand

met een oortje... de ene zat in een zetel, de ander stond achter de ene en al snel werd duidelijk dat er een soort wedstrijd gaande was tussen die twee (al dan niet) klungels en hun respectievelijke chefs (of op een ander tijdstip, de andere helft van hun trouwboek). Hilariteit (*duh*) gegarandeerd, maar eigenlijk zag ik vooral veel verbijstering in onze living - stoken, ruziemaken, roepen en ijzige stilte, want ja, uiteindelijk konden ze elkaar ook nog een paar keer 3 minuten *on hold* zetten, tandengeknars en post-uitzending-conflicten gegarandeerd, tot op familiefeestjes toe. Uiteindelijk werd er een winnaar gekozen en mochten ze samen met één of andere externe recensent hun gerechtjes proeven en ophemelen /afbreken.

Wat is het toch dat mensen drijft om deze programma's zo te sturen? Moet er een echt dramatisch element aanwezig zijn om kijkers te boeien? Moeten mensen constant tegen elkaar opgezet worden, ook in de vrije tijd? Is er nog niet genoeg na-ijver en stokerij in het dagelijkse (werk)leven dat het ook nog eens op tv moet? Willen we echt mensen zien afgaan, breken, vallen en (half) weer opstaan? Hebben we echt zoveel bevestiging nodig dat anderen het soms ook niet zo voor elkaar hebben hebben of willen we als kijker neerkijken op beslissingen die genomen worden in het heetst van de strijd, onder stress, voor de camera, door mensen die ongelooflijk naïef zijn wegens het niet kennen van de fratsen van montage en spelleiding?

Duidelijk wordt wel dat de permanente evaluatiemaatschappij nu ook de vrije tijd aan het overnemen is, ja zelfs de beeldbuis... Wat vroeger opgespaard werd tot de toetsen en de examens, neemt stilaan de hele maatschappij over en ik weet niet of dat echt een verbetering is. Voortdurende evaluatie zorgt voor ofwel voortdurende stress of voortdurende onverschilligheid... en permanent kassa.

In het bedrijfsleven zagen we het een tiental jaar geleden voor het eerst opduiken. In een gedreven bui ging ik voor een projectmanagement certificaat; nu moeten we iedere drie jaar dit certificaat hernieuwen en zien we dat ze er een leuke business van gemaakt hebben. De vrijetijd neemt het evaluatiegedeelte over en brengt het heel dichtbij, met de hoop op drama en kijkcijfers... de spelers kunnen alleen maar hopen dat ze snel in de vergetelheid geraken...

We staan erbij en kijken ernaar. Wat wil de maatschappij? Geen idee, maar wat ik wel weet is dat er bij ons binnenkort een verhuis gepland staat, en inderdaad, nog steeds geen tv-abonnement.

(Stefan Vanwildemeersch)

Volgens het online-woordenboek www.vandale.be heeft het woord 'radicaal' verschillende betekenissen. Als bijvoeglijk naamwoord of bijwoord kan het begrepen worden als 'geheel en al' of 'totaal' maar het kan ook als zelfstandig naamwoord gezien worden en dan betekent het 'iemand die verregaande hervormingen wil'. Het woord zou voortkomen uit het woord radix, wat wortel betekent, en zou als beeldspraak gezien kunnen worden voor de oorsprong of wortel van een bepaalde structuur. Volgens hetzelfde online-woordenboek is iets normaal wanneer het 'volgens de regel is', wanneer het iets is wat als 'gewoon' wordt gezien. Abnormaal is dus iets wat niet volgens de norm is en wat er in ziekelijke richting zelfs van afwijkt.

Onze nieuwsuitzendingen worden de laatste jaren gedomineerd door berichtgevingen over gekleurde jongeren die van hier naar hun thuisland vertrekken (ondanks dat ze in veel gevallen eigenlijk hier geboren zijn) om er te strijden onder de zwarte vlag van de Islamitische Staat. Ze onthoofden er journalisten, westerlingen en ongelovigen, ze brengen dood en verderf en dit onder het

mom van het verspreiden en verbreiden van het woord van hun profeet. De Islamitische Staat laat zich niet begrenzen door landsgrenzen van bijvoorbeeld Syrië, maar verliest en wint terrein, groeit en verdwijnt.

Een (groot?) deel van de jongeren dat vertrekt, keert ooit terug en een aantal keert zelfs terug met heel slechte bedoelingen. De dood en het verderf dat gezaaid wordt in het 'thuisland', brengen ze mee. Zelfgemaakte bommen, messen, bijlen, zelfs vrachtwagens en bestelauto's, ... alle middelen zijn goed om het doel te bereiken: zij die zich niet onderwerpen en een strenge toepassing van de sharia weigeren, te doden.

De berichtgevingen die ons over de daden van terreur bereiken, spreken terecht van geradicaliseerde jongeren en zorgen - eveneens terecht - voor een golf van verontwaardiging, van veroordeling, van medeleven en misschien niet in het minst van angst. We zijn bang om ons naar plaatsen te begeven waar zich een 'grotere' massa mensen bevindt. Wandel- en winkelstraten, monumenten, pleinen, evenementen, ... overal valt het op dat er extra veiligheidsmaatregelen genomen worden. Betonnen blokken, vrachtauto's en bestelwagens worden opgesteld om doorgangen te versperren (Iemand bijvoorbeeld naar de Muzikale Dinsdagen in Ieper geweest?). We krijgen eindelijk meer blauw op straat. We

hoeven zelfs niet meer naar het militaire defilé op de nationale feestdag te kijken om te zien over welk wapenarsenaal en wagenpark ons leger beschikt; een uitstapje naar een grootstad is voldoende om het onder onze neus geschoven te krijgen. Alle middelen worden ingezet om ons te beschermen en het veiligheidsgevoel te doen toenemen, hoewel het misschien net het tegenovergestelde bereikt en ons net de bevestiging geeft dat de angst die we voelen heel gegrond is. Persoonlijk trok ik deze zomer niet naar de Muzikale Dinsdagen met in mijn achterhoofd de overweging dat ik wel eens het slachtoffer van een aanslag kon worden of er van dichtbij getuige van zou kunnen zijn. Het besef dat het zou kunnen is er ergens misschien wel, maar ik besef nog veel meer dat de kans op een dergelijk drama wel heel erg klein is.

Radicaal zijn beperkt zich echter niet tot het plegen van terroristische aanslagen en zaaien van dood en verderf. Het kan zich ook uiten in het verspreiden van haatdragende boodschappen en het gedrag van enkelen veralgemenen naar een volledige bevolkingsgroep of geloofsgemeenschap. In deze optiek is het misschien niet slecht om zo nu en dan ook eens in de spiegel te kijken en kritisch te zijn voor onszelf. Ik hoop dat we het niet gewoon beginnen te worden, dat het niet als normaal begint te worden dat een cultuur, bevolkingsgroep, geloofsgemeenschap beoordeeld of zelfs

veroordeeld wordt voor iets wat slechts enkelingen op hun kerfstok hebben.

Alles waar een 'te' voor staat is niet goed, behalve tevreden. Een zin die ik nu en dan weleens hoor terugkeren (tiens, begint ook met te-...) en waar ik me kan in vinden. Te veel of te weinig, te warm of te koud, te links of te rechts .... Ook al leunen mijn persoonlijke voorkeuren vaak over naar de ene of de andere zijde, toch verkies ik enige vorm van een gezond evenwicht waarbij de balans niet volledig naar de ene of de andere kant overhelt. Radicalisme laat geen ruimte voor nuanceringen en zorgt ervoor dat ik me niet meer comfortabel voel. Laat ons op zoek naar en werken aan een samenleving waar iedereen zich comfortabel kan voelen en misschien kunnen we hiervoor de woorden van een bekend (doch niet onbesproken) zanger in het achterhoofd houden:

I'm starting with the man in the mirror.

I'm asking him to change his ways.

And no message could have been any clearer:

*If you want to make the world a better place,
take a look at yourself and then make that change.*

(Michael Jackson - Man in The Mirror)

(Ludovic Ide)

Quizvraag: wat is een Samsung SGR-AI?

1. een smartphone
2. een laptop
3. een fototoestel
4. een killerrobot

Misschien zou bij deze vraag geneigd zijn om één van de eerste drie opties te kiezen (toch als u de titel van dit opinie-stukje niet gelezen had...)

De Samsung SGR-AI is een 'autonoom wapen' dat de gedemilitariseerde zone bewaakt tussen Noord- en Zuid-Korea. Het werd ontwikkeld door Hanwha Techwin in samenwerking met de Koreaanse universiteit en in opdracht van de Zuid-Koreaanse regering. De opdracht tot het ontwerp ervan werd al in 2003 gegeven en de eerste prototypes werden geproduceerd in 2006. Het wapen is in staat om autonoom een perimeter te bewaken tussen de 3 en 4 kilometer. Het beschikt over thermische camera's, stemherkenning, tracking systemen en een gevarieerd wapenarsenaal. Zo kan de SGR-AI naar believen een alarmsignaal laten horen, rubber kogels afvuren of zijn toevlucht nemen tot het afvuren van echte kogels of desnoods granaten.

Waar de SGR-AI zich echter beperkte tot het verdedigen van een afgebakende zone, lijken de nieuw aangeboden 'intelligente' wapentuigen van een ander kaliber. Een voorbeeld daarvan is het nieuwste project van producent Kalasjnikov, dat voorgesteld wordt op 'Army

2017' in het Patriot center te Moskou op het ogenblik van dit schrijven. Is het een project dat er kwam onder druk van Poetin? In elk geval claimt Kalasjnikov dat ze in staat zullen zijn om gevechtsrobots op de markt te brengen die, via artificiële intelligentie, zelf op zoek gaan naar hun doelen en er ook zelfstandig mee in confrontatie te gaan...

Even een kleine duiding van wat bedoeld wordt met autonome wapens en artificiële intelligentie. Autonoom betekent hier 'zonder invloed van buitenaf'. Zo zou je ook kunnen stellen dat een landmijn ook een 'autonoom wapen' is daar de mijn zelf 'beslist' om te exploderen zodra iemand erop trapt... De term wordt echter vooral gebruikt wanneer het computersystemen betreft omdat hier een duidelijk onderscheid mogelijk is. Daarvoor sleuren we er nog wat theorie bij...

Computers werken (nog altijd) op een zeer eenvoudige basislogica nl. input-verwerking- output. De manieren waarop die input verzameld wordt, waarop ze verwerkt wordt, en waarop ze naar buiten gebracht wordt, zijn in de loop van de jaren ongelooflijk veranderd, maar de logica is nog altijd dezelfde. Wat maakt nu een systeem al dan niet 'autonoom'? Het is het al dan niet mogelijk of noodzakelijk maken van menselijk ingrijpen in één of meerdere van die processen (meestal via input-proces). Ook hier zijn we er al weer in geslaagd om wat afkortingen te vinden, zo hebben we nu HOTL en HITL.

HOTL staat voor Human-Out-The-Loop; HITL staat voor "Human-In-The-Loop". Zoals de afkorting al aangeeft vereist een HITL systeem menselijke interactie om het proces af te werken, de mens maakt deel uit van de 'loop'. Een HOTL-systeem echter heeft geen verdere menselijke interactie nodig. Zo ongeveer alle hedendaagse wapens behoren tot de zogenaamde HITL-systemen, zelfs als ze behoorlijk complex zijn. Zo zijn de Amerikaanse drones nog steeds HITL - er drukt nog altijd iemand op de knop om de wapensystemen te laten vuren. Een HOTL-systeem verschilt vooral op dit vlak, het proces van het schieten op een doel (wie of wat dit doel ook mag voorstellen) gebeurt zonder enige menselijke communicatie over en weer. Zijn dergelijke HOTL-systemen dan zo uitzonderlijk? Eigenlijk niet...

Op alle vlakken van de technologie wordt gestreefd om de noodzaak aan menselijke interactie zoveel mogelijk te beperken, en waar mogelijk zelfs overbodig te maken. Dit is ook een belangrijke reden voor het bestaan van het 'internet of things' of IOT. Uw koelkast die de techniekeer waarschuwt als zijn koelcel niet meer functioneert, uw kamerthermostaat die alvast een paar graden hoger gaat als hij vaststelt dat u op weg bent naar huis, etc. Het lijkt dan ook niet meer dan logisch dat wapensystemen mee evolueren naar een technologie waarmee ze het de militair zo makkelijk mogelijk maken om zijn of haar opdracht

te vervullen. Of de aard van die opdracht aan eender welke ethische normen voldoet, staat hier natuurlijk volledig buiten beschouwing. En nu we het toch over de militair hebben, een leger dat volledig uit autonome HOTL-wapens zou bestaan, zou eigenlijk zonder militair apparaat kunnen. Het volstaat om over een intelligente strateeg te beschikken en voldoende technische profielen om het ganse systeem te onderhouden. En misschien zijn zelfs die technische profielen in de toekomst niet meer nodig wanneer deze autonome systemen erin slagen om zichzelf te herstellen...

Misschien rijst bij u lezer ondertussen de vraag of dergelijke wapensystemen op vandaag wel voldoende intelligent zouden kunnen zijn om als autonoom wapen te kunnen fungeren. We zijn toch altijd nog wel geneigd om zo'n wapen te associëren met robotten à la Schwarzenegger die alles losjes overhoop knallen in de 'Terminator' en afsluiten met "I'll be back". We gaan er gemakkelijker halve van uit dat zo'n autonoom wapen een soort superintelligente machinerie moet zijn voordat die ook maar de minste kans maakt in een veldslag. De benodigde intelligentiecapaciteiten om in een oorlogssituatie de bovenhand te halen zijn echter relatief beperkt (niet negatief bedoeld...). Bijkomend is dat een autonoom wapensysteem dat vandaag ontwikkeld zou worden nu reeds vele capaciteiten van zijn menselijke tegenhangers zou overtreffen. En hoewel

KILLERROBOTS EN ARTIFICIËLE INTELLIGENTIE

er een kleine kans bestaat dat de eerste autonome systemen nog het onderspit delven op het slagveld, ze hebben de evolutie van de technologie mee en zullen alle eventuele achterstand snel counteren. O ja, en als u erover nadent om met een A-bom het 'probleem' eventjes snel op te lossen... Wie denkt u dat er het meeste kans maakt om dergelijke aanval te overleven?

Bij de omschrijving 'autonoom wapen' zijn we ook (te) snel geneigd om te denken dat het afvuren van munitie een essentieel kenmerk is van alles wat zo'n wapen catalogeert. Toch is dit geen van de hoofdelementen die een autonoom wapen kenmerken. Een iets algemenere omschrijving zou kunnen zijn: systemen die op actieve en autonome wijze proberen het functioneren van een land, een organisatie en/of haar leden te bemoeilijken of onmogelijk maken. Zelfs aan militaire kant is men er nog niet helemaal uit hoe de definitie van een autonoom wapen eigenlijk moet luiden. Zo is er onenigheid over het feit dat een systeem dat enkel strikt uitvoert wat voorgeprogrammeerd werd als 'autonoom' kan beschouwd worden. Volgens velen moet er een enige onvoorspelbaarheid in de uit te voeren opdracht zitten; iets waardoor het wapensysteem een eigen algoritme moet aanspreken en waarvan de uitkomst afhangt van de aard van de uitdaging, en vooral, een uitdaging waarvoor de ontwikkelaar geen kant-en-klare procedure ontwikkeld heeft. Dit zelfstandig

tot een, niet vooraf geprogrammeerde, oplossing te komen kan lijken op 'Artificiële intelligentie', en wordt dan ook regelmatig zo voorgesteld, hoewel er eveneens voor AI nog geen echt sluitende definitie lijkt te bestaan. Dit hoeft ook niet te verwonderen aangezien we het zelfs al moeilijk hebben om 'intelligentie' op zichzelf al goed te definiëren.

Een fout die ook regelmatig gemaakt wordt is om autonome wapens te zien in een strijdperk van mens versus machine. Waarschijnlijk weeral met de 'Terminator', 'Matrix' en andere hypes in het achterhoofd. En hoewel ik er persoonlijk van uitga dat de eerste mens die ooit met een superintelligente machine zal geconfronteerd worden op vandaag al in leven is, zie ik autonome wapens in de eerstvolgende generaties nog als onderdeel van conflicten tussen mensen onderling. Het blijft dus nog een tijdje 'mens tegen mens', weliswaar met ondersteuning van een min of meer gesofisticeerd wapenarsenaal.

Toch zien de visionairs binnen onze samenleving zoals o.a. Elon Musk en Stephen Hawking de huidige ontwikkelingen als reële indicatie dat ons voortbestaan op het spel staat. Zij behoren tot de geprivilegieerden binnen onze samenleving die kunnen kennismaken met onze allernieuwste technologieën en er ook de implicaties van kunnen inschatten. Het wordt tijd om naar hen te luisteren.

(Jean Pierre Callant)

GENUANCEERD HERDENKEN - WEG MET "DARK TOURISM"

In de vorige Rechtstreeks stond een bijdrage van Sammy Roelant onder de titel "de hypocrisie van het herdenken". De aanleiding was een reis van de auteur door Oekraïne waar hem was opgevalen hoe monumenten voor de Eerste Wereldoorlog ontbraken, terwijl er ten overvloedige gedenktekens waren voor de Tweede Wereldoorlog en voor de huidige (burger)oorlog waren. Als professionele herdenker verbonden aan het In Flanders Fields Museum (IFFM) mét in de eerste zes maanden van 2017 een Oekraïense stagiair was ik vanzelfsprekend uitermate geïnteresseerd.

Hoewel de auteur terecht wijst op de innige band tussen herdenkingstoerisme en commercie (wat hij als "herdenkingsindustrie" aanduidt) en op de hypocrisie wanneer de overheden aan de ene kant "Nooit Meer Oorlog" schreeuwen

en aan de andere kant elders oorlogspanningen steunt, gaat hij soms erg kort door de bocht. Zo schrijft hij: "Herdenkingen dienen niet om de doden te eren. Herdenkingen zijn een ritueel dat dient om de natie te legitimeren op een sociaal aanvaardbare manier" en "Maar natuurlijk zijn het steeds de 'goede doden' die herdacht worden. De onze. De winnaars."

Die zinnen stoorden mij behoorlijk en wat er mij stoorde was het gebrek aan nuance. Had Sammy Roelant geschreven "Herdenkingen dienen niet alleen..." en "Herdenkingen zijn ook of soms een ritueel dat dient om de natie te legitimeren" dan zou ik nu allicht niet in mijn pen gekropen zijn. Maar zoals het er niet staat, is het een aanfluiting van de realiteit, en enigszins beledigend voor de velen in onze stad en daarbuiten die wél herdenken met het doel om doden te eren en/of mensen samen te brengen, over culturele, nationale of wat voor grenzen heen. Wat het IFFM doet, is een vorm van herdenken dat niets te maken heeft met het "legitimeren van de natie". Het langlopende en participatieve project de Namenlijst (<http://www.inflandersfields.be/nl/namenlijst/>) bijvoorbeeld tracht net om tot een geïntegreerde lijst van slachtoffers te komen waarin allen vertegenwoordigd zijn, zowel burgers als militairen, zowel Duitsers als Britten als Chinezen... Ook de integratie van de Vredesdienst van de stad Ieper (met de Vredesprijs als

GENUANCEERD HERDENKEN - WEG MET “DARK TOURISM”

belangrijkste blikvanger) in de museumwerking maakt deel uit van die progressieve vorm van herdenken, herdenken dus, die wars is van enige nationale, laat staan nationalistische impuls, zoals Sammy Roelants suggereert.

Niet alleen IFFM, maar ook zeer vele individuele bezoekers van onze stad en streek delen de bekommernis dat herdenking meer - of juist veel minder- moet zijn dan “het legitimeren van de natie”. Elke dag ontmoet ik mensen van over de hele wereld - ook uit Duitsland (al zijn die om tal van redenen veel minder talrijk) - die naar Leper komen om voorouders te gedenken of om na te denken over oorlog en vrede. Het is spijtig dat de auteur geen weet heeft of wil hebben van die meerstemmigheid en het herdenken reduceert tot hypocrisie.

Die ongenueerde perceptie van Sammy Roelants was ook te merken bij sommige aanwezigen op de debatavond die Jong Groen op zondag 30 april hield over “Dark Tourism”. Ik bracht er volgende tekst die ook verschenen is in het tijdschrift van de ‘Vrienden van IFFM’ en die mooi aansluit bij wat ik hierboven verkondigde.

“De titel van deze avond is Dark Tourism en de vraag die de organisatoren zich onder meer stellen is of deze term

toepasbaar is op het (oorlogs)toerisme in Leper. Ik wil beargumenteren dat de term “dark tourism” zowel onzin als on-zinnig is, en gewoonweg beter niet gebruikt wordt. Maar laat ons eerst eens kijken wat precies wordt bedoeld met dark tourism?

De term werd voor het eerst gebruikt in 1996 in een studie over toerisme naar de plaats van de moord op JF Kennedy en wordt gedefinieerd als “toerisme naar historische plekken die te maken hebben met dood en tragedie of daarmee worden geassocieerd”. De Nederlandse vertaling luidt meestal ‘duister toerisme’. Alternatieven zijn thanatoerisme (thanatos - dood) en - wat ik al een veel betere term vind - “difficult heritage-tourism”.

Afgaande op deze definitie ben ik gepokt en gemazeld in het duistere toerisme. Als historicus bestudeer ik een conflict waarin miljoenen mensen zijn omgekomen, alleen al in deze directe omgeving een half miljoen. Meer nog, al bijna twintig jaar werk ik in een museum en maak ik tentoonstellingen die - om in de termen van de definitie te blijven- duistere toeristen naar Leper moet brengen. Ik ben dus producent van dark tourism. Daarnaast ben ik tegelijk een gulzig consument van dark tourism. Ik bezoek immers niet alleen graag historische plekken - mits daar iets te zien is - maar ben ook nieuws-

gierig naar hoe men elders met het verleden omgaat.

Er zijn verschillende redenen waarom ik weiger het begrip “dark tourism” te gebruiken.

1. de term wordt niet universeel aanvaard.

Ik heb ter voorbereiding van deze bijdrage een beetje gegoogeld. Ik ging ervan uit dat het bestaan van een Wikipedia pagina een indicatie is van het ingeburgerd zijn van een term. Wel, slechts in 14 talen bestaat een Wikipedia-bijdrage over duister toerisme. Nu is het weliswaar erg jonge term - voor de eerste keer gebruikt in 1996 - en men zou men kunnen argumenteren dat dit té jong is voor een term om overal door te breken, maar dat argument klopt zeker niet. We komen immers Wikipedia-artikelen tegen in erg diverse talen zoals Koreaans, Noors en Maleisisch. Veel belangrijker en veel opvallender is echter dat het begrip niet lijkt te bestaan in het Duits of in het Pools - en dat zijn toch bij uitstek talen van landen waar “duister toerisme” volgens de de-

finitie heel sterk ingeburgerd is. Denken we maar aan Auschwitz en Buchenwald, twee archetypische voorbeelden in de studies naar “dark tourism”.

2. Niet alleen wordt de term niet overal gebruikt, waar hij wordt gebruikt bestaat er geen eensgezindheid over de precieze betekenis. Hij is dus niet eenduidig en verschillende mensen verstaan er iets anders onder.

Zo lijkt “tourisme noir” in het Frans toch net een iets andere betekenis te hebben. Terwijl de Belgische en Nederlandse Wikipedia pagina benadrukken dat dark tourism/duister toerisme een neutrale term is, is volgens de Franse Wikipedia *‘tourisme noire (ou tourisme macabre) une forme controversée de tourisme qui consiste à organiser la visite payante de lieux étroitement associés à la mort, à la souffrance ou à des catastrophes’*.

En niet alleen is er geen eensgezindheid over de betekenis van de term, maar het begrip zelf scheidt verwarring. Zo maakt de term geen enkel onderscheid tussen toerisme en toeristische producten waarvan het doel educatief of weten-

GENUANCEERD HERDENKEN - WEG MET “DARK TOURISM”

schappelijk is en die waarvan het doel louter economische exploitatie is.

Met andere woorden, of je nu de London Dungeon bezoekt met zijn wassen-beelden-griezelscènes, of je doet een Jack The Ripper-wandeling met een in victoriaanse kleren verkleedde gids of je bezoekt de Catacomben in Parijs of je bezoekt het IFFM of nog: je bezoekt Auschwitz samen met een overlevende van de Holocaust, dat maakt weinig verschil volgens de term, dat is allemaal ‘dark tourism’. Het is dus een containerbegrip, een vuilbakterm zo u wilt, waar iedereen die betekenis aan kan geven die hij wil, iets zoals “ding” of “cultuur”.

Dark tourism is ook slechts zelden alleen maar dat. Ik bedoel daarmee dat het percentage toeristen dat naar een plek trekt louter en alleen omwille van de “duistere” geschiedenis erg beperkt is. Zo was ik bijvoorbeeld onlangs in Zuid-Afrika en in Noord-Ierland. In Zuid-Afrika maakte ik een begeleide rondrit door Johannesburg en Soweto. En ik bezocht er de plaats

waar in 1976 protesterende studenten door het apartheidregime werden neer gekogeld en het woonhuis van Mandela, maar daarnaast ging het eveneens over het gewone leven in de township, over de open markt, over de organisatie van het openbaar vervoer enz. Zo ook in Belfast: wie dat wil, maakt er een wandeling door Falls Road en Shankill Road, de diehard katholieke en protestantse wijken, en ziet er de nog steeds aanwezige “peace wall” maar het is tegelijk een gezellige stad met zeer vriendelijke mensen en een variatie aan musea.

Zo ook in Leper. Ik ken vele bezoekers

aan leper die naar hier komen, precies omdat het niet “alleen maar oorlog” is. Er is de aangename, historische stadsomgeving, het vele groen, de kwaliteitsvolle logiesmogelijkheden et cetera. En natuurlijk valt het niet te ontkennen dat velen voor de eerste keer naar leper komen omdat ze over het oorlogsverleden willen of moeten leren, maar één keer hier zijn ze dikwijls verrast door de veelzijdigheid van het toeristisch aanbod. Hierbij wil ik benadrukken dat dit net de sterkte van leper is, in contrast met bijvoorbeeld Albert of Péronne in de Somme. Het feit dat er hier meer is dan alleen maar oorlogsrelicten. We moeten dus blijven investeren in die veelzijdigheid, in de meerstemmigheid van ons toerisme, zeker als we naar de periode na de eeuwherdenking kijken.

3. De term Dark Tourism lijkt mij bovendien ahistorisch te zijn en daarmee bedoel ik dat zij als begrip weinig ruimte laat voor enig historisch perspectief en ons historisch besef niet versterkt.

Ik verklaar mij nader: wat nu door sommigen als “dark tourism” wordt beschouwd is het misschien binnen 100 jaar niet meer. Wie vandaag de Leeuw van Waterloo bezoekt, doet dat misschien eerder omwille van de associatie met Napoleon of omdat die leeuw op die berg een interessant, zelfs mooi zicht is dan omwille van het feit dat er zich op 18 juni 1815 een tragedie heeft

afgespeeld. Slechts weinigen storen zich eraan dat er ijsjes verkocht worden door iemand die zich als Napoleon heeft verkleed, of beschouwen dat als “dark tourism”. Maar stel je eens voor dat iemand verkleed in het Feldgrau van een Duitse infanterist hier in leper hetzelfde zou doen. We zijn er tot nu toe gelukkig van gespaard gebleven, maar niets sluit uit dat het ooit gebeuren zal. Immers, met het verlopen van de tijd, verandert ook de gevoeligheid van de maatschappij ten opzichte van die gebeurtenissen in het verleden. Met andere woorden: wanneer stopt dark tourism met dark te zijn en vervelt zij tot gewoon cultuurtoerisme?

4. Mijn belangrijkste argument tegen het gebruik van de term is echter louter gevoelsmatig.

Hoe je het ook wil, ‘dark’, ‘duister’, ‘noir’ heeft een negatieve, ja duistere bijklank. En dat is in tegenspraak met de bedoeling van heel wat van de initiatieven die onder dark tourism gerangschikt worden.

Ik heb daarjuist al het voorbeeld gegeven van het bezoek aan Auschwitz samen met een holocaustoverlevende, maar hetzelfde geldt voor familieleden die piëteitsvol op pelgrimage gaan naar het graf van een overgrootvader bij leper. En zij zijn veel talrijker dan wat velen denken. Opnieuw, dat is niet altijd

GENUANCEERD HERDENKEN - WEG MET "DARK TOURISM"

eenduidig: iemand kan perfect naar leper komen om een krans te leggen op het graf van een voorvader, tranen staan huilen bij het aanhoren van de Last Post om dan een half uur later pinten staan hijsen of chocolade staan kopen.

Wel, ik vind de term dark tourism respectloos ten opzichte van piëteitsvolle pelgrims, voor de kinderen en kleinkinderen die in de voetsporen van hun vader of grootvader het kamp of het slagveld gaan bezoeken waar hij tijdens een van de oorlogen willens nillens verbleef. En opnieuw een voorbeeld dat toont hoe hybride het allemaal is: ik ken verschillende mensen die op zoek gingen naar de plaats waar hun grootouders als vluchteling verbleven of geboren zijn tijdens de Eerste Wereldoorlog. Is dat dark tourism?

Nu, terug naar de negatieve bijklank: dat is niet alleen beledigend voor pelgrims maar ook voor de mensen die professioneel actief zijn in de sector van het "dark tourism" en zich wel sterk bewust zijn van de ethische dimensie van wat zij doen. Die zich, zoals mijn collega's en ikzelf, elke dag opnieuw afvragen hoe we het best met deze geschiedenis omgaan, waar we de grens trekken van wat we kunnen en wat we tonen.

Als ik voor mijzelf en mijn collega's spreek: wij zijn bezig met geschiedenis, en met een stuk behoorlijk beladen geschiedenis. Maar we zijn er ons sterk van

bewust dat we door die geschiedenis te bestuderen, werken aan een betere toekomst. Wat we doen is dus resoluut toekomstgericht. En om maar helemaal de filosofische toer op te gaan: dat is trouwens de zin van de geschiedenis. Geschiedenis als studie van het verleden biedt ons een antwoord op de levensvragen waar we vandaan komen en dus ook wie we zijn en bereidt ons op die manier op de toekomst voor. En dat is helemaal niet 'dark' of 'duister', integendeel!

5. er zijn voldoende alternatieve termen

U kunt het dus samen met mij vaststellen: er zijn vele redenen om het gebruik van de term 'dark tourism' resoluut van de hand te wijzen. Rest de vraag wat is dan wel het soort toerisme waarmee we hier in leper mee te maken hebben?

Pelgrimage? Neen, want lang niet iedereen is pelgrim

Slagveldtoerisme? Neen, want het gaat veel breder. Talbot House in Poperinge ligt bijvoorbeeld ver achter het toenmalige front en heeft weinig met het vechten aan sich van doen.

Vredestoerisme? Neen, want niet iedereen staat open voor de boodschap (helaas). Bovendien is het onderwerp van wat hier bestudeerd en toegankelijk gemaakt wordt niet de vrede, maar de oorlog. (Maar laat ons wel wezen, elk goed oorlogsmuseum laat de bezoeker inzien wat het belang van vrede is).

Oorlogstoerisme dan? Ja, da's een goeie. In een grote mate toch. In Flanders Fields Museum is zeker en vast een oorlogsmuseum, want oorlog is zijn onderwerp. Maar toch gaat het toeristische gebeuren in het leperse verder dan dat, niet alleen door de integratie van herdenking en heropbouw, maar ik heb het eerder gehad over het gediversifieerde toeristische aanbod. Bovendien, als je verder kijkt dan leper kan je niet zomaar dark tourism = oorlogstoerisme.

In het Frans gebruikt men **Tourisme de Mémoire**. Dat is een schitterende, maar tegelijk moeilijk te vertalen term; *mémoire* is immers én herdenking én herinnering én geheugen.

Opvallend is dat het woord geschiedenistoerisme niet bestaat. Terwijl we het wel hebben over cultuurtoerisme, kunsttoerisme, landbouwtoerisme, en dergelijke meer. Wat echter wel bestaat is '**erfgoedtoerisme**'. Het wordt omschreven als "het reizen om de plaatsen en activiteiten te ervaren die van oorsprong de verhalen en de mensen uit het verleden vertegenwoordigen". En dat is precies wat hier gebeurt. Dat verleden dat er vertegenwoordigd wordt, kan beladen zijn, of niet. Maar zelfs als dat met een oorlog te maken heeft, is daar helemaal niets duister aan."

(Dominiek Dendooven)

“Het kan verkeeren” ... zei Brederoo op het einde van de zestiende eeuw. Het kan inderdaad veranderen. Ik ervaar het als een luxe dat ik mag meewerken aan een verandering, beter nog dat ik het proces zelf op gang kan brengen. Een breuk zien als een kans op een nieuwe start.

Onlangs las ik een artikel in mijn krant over de geluk-studie van Lieven Annemans. Spontaan dacht ik eraan dat ik zelf niet zo intens gelukkig ben door perikelen op mijn werk en ons huis dat geen ruimte meer kan bieden aan onze creatieve ideeën en bijhorende bijberoepen. Vandaar de nood aan bijstelling.

Op het werk, bestaande uit een baas, een collega en ikzelf, ben ik een gespreksofensief begonnen op aanraden van mijn vakbond. Mijn collega heb ik aangesproken over zijn ‘à laise’-attitude en zijn geheugenverlies met betrekking tot uit te

voeren taken. Hij keek alsof ik Chinees sprak. Waar heb je het over? Het werk is toch gedaan (ja, door mij). Mijn baas vroeg ik naar zijn drijfveren bij het invullen van de uurroosters. Wat? Het is een samenloop van omstandigheden dat elke lang weekend - op één na - voor mijn collega is en dat ik veel meer namiddag-, avond- en zaterdagdiensten voor mijn rekening mag nemen. Van de mannenclub kreeg ik een immens lachsalvo in *retour*. Heb ik te lang in de zon gelegen? Heb ik last van mijn menopauze? Na een nachtje slapen (lees: wakker liggen) heb ik mijn aangetekende ontslagbrief opgestuurd. Na geruime tijd kreeg ik de brief van de post terug wegens niet opgehaald. Mijn vrienden van de vakbond staan me bij met raad en daad. Ik kijk uit naar ander en beter. Wordt vervolgd.

Ik ben vastbesloten om van 2018 een persoonlijk ‘Jaar Van Verandering’ te maken. Op werkgebied ga ik op zoek naar een nieuwe uitdaging. En ... we hebben een huis gevonden dat bij ons past. Na een jarenlange zoektocht. Eerlijk gezegd had ik de hoop al opgegeven. Je kent het wel: wat we wilden was buiten ons budget, wat wel beschik-

baar was, bleek mijlen ver af te wijken van ons droomhuis. Het ‘startershuis’ waar we een eeuwige geleden zijn ingetrokken, staat te koop. Binnenkort kunnen we weer gasten ontvangen, want het thuiswerk van het Lief was de doodsteek van de logeerkamer. Ik zal mijn garderobe opnieuw uitstellen, want het bijberoep van het Lief was het einde van mijn dressing. Een ‘man cave’ voor Het Lief, een eigen bureau om deze en andere schrijfsels te maken. Tapijten verwijderen. Tuin aanleggen. Muren en deuren verven. Keuken en badkamer naar onze hand zetten, enz. Plannen genoeg. Tijd zullen we maken en het ‘nieuw’ huis - dat nu leeg staat - zal herleven.

De combinatie van het afscheid nemen op en van het werk en zo’n nakende verhuis doet wel iets met een mens. Ik kijk anders naar de dingen en mensen om me heen. Alles wat ik in huis vastneem ondergaat (on)gewild een screening: mee verhuizen of kringwinkel. Bij twijfel, vragen aan Het Lief en/of er een nachtje over slapen. Ik beseft dat ik al vijf jaar elke dag goede dag zeg en zwaai naar een poetsvrouw die ik enkel bij voornaam ken. Het is een loslaten om ergens anders verder te gaan. Het is een evolueren en tegelijk beseffen hoeveel geluk ik heb dat ik zoveel keuzes kan en mag maken. Ik heb de luxe om mijn werk op te zeggen net omdat het voor mij geen noodzaak meer is. Ik heb nu een leeftijd bereikt waar mijn spaargeld bitter wei-

nig opbrengt en dus een gedeelte beter kan besteed worden bijvoorbeeld aan ... mezelf. Om Lieven Annemans te citeren: “Wanneer het over geluk gaat, denkt iedereen aan zichzelf.”

Het inpakken is begonnen. De verhuisdozen die ik gisteren vóór vijftien uur via het internet bestelde, zijn vandaag al geleverd. Wat een kinderlijke evolutie: ik wil iets en wel nu direct. Wij hebben jaren gewacht op ons droomhuis. Ik ben de vijfenveertig voorbij en ben nog steeds op zoek naar een baan die bij me past. Mijn hele leven ben ik op zoek naar de perfect zittende jeans. Ik wil zoveel. Ik maak to-do-lijstjes. Drie Engelse categorieën: *Things I could do, should do, would do*. Bepaalde dingen liggen binnen mijn macht en moet ik doen, sommige kwesties zijn verplicht en zal ik doen en andere zaken wil en mag ik doen. Ik ben verantwoordelijk voor mijn eigen leven dus stop ik op mijn huidige werk, zo niet zal ik ernstig ziek worden. Een verhuis brengt allerlei administratieve rompslomp met zich mee en daar zal ik dus de nodige tijd voor vrijmaken. Ik wil mijn creatieve kant ontplooiën en daar maak ik binnenkort werk van. Wordt vervolgd.

(Sofie Sanders)

MULTICULTI VOLGENS ROGER SCRUTON

Buitenlandse pers lezen, zo kom je nog eens zaken tegen die je anders minder vaak zou aantreffen. Zo trof ik onlangs een interessant artikel aan in een Britse online krant dat het onderwerp multi culturaliteit in zijn verschillende facetten aansneet en waarin nogal uitgebreid en ongezoeten de mening van een modern, maar conservatief (lees: hedendaags centrumrechts en behoudsgezind) filosoof naar voren werd gebracht. De man heet Roger Scruton en is een man met naam en faam in de middens. Scruton houdt zich vaak bezig met de onderwerpen migratie en multi cultuur.

De algemene tendens van zijn mening is uiteraard, aangezien zijn strekking, nogal negatief tegenover multi culturaliteit zoals we dat vandaag de dag kennen. Hij ventileert zijn mening inzake immigratie van culturen die moeilijk tot helemaal niet (meer) te verzoenen zijn met de Westerse waarden en normen. En in de algemene tijdsgeest waarin terreur aan onze voordeur dagelijkse kost is geworden, is dat ook helemaal niet vreemd noch onbegrijpelijk. Maar hij maakt weliswaar een aantal interessante bemerkingen.

Multiculturalisme was volgens hem ooit een mooi ideaal, maar is onder invloed

van allerhande factoren verworden tot een discussie die zich nog bijna louter met religie en dan met name met de islam is gaan vereenzelvigen. Ooit was het een idee, en misschien enigszins een utopisch idee, waarin mensen van volledig verschillende herkomst en culturele achtergrond elkaar konden ontmoeten, beïnvloeden en samenleven, en waarbij wederzijdse uitwisseling van ideeën, gedachten, kunst enz. elkaars cultuur konden verheffen naar een hoger niveau en elkaar konden verrijken. Waarbij door ontmoeting van 'wij met zij' een 'ons' kon worden gecreëerd dat alle ideeën in een eclectisch geheel verenigde. De realiteit stelt hem en vele anderen met hem nu, in het heden, echter teleur.

Nu is het ideaalbeeld herschape[n] tot een utopie, met name (volgens Scruton) door de vereenzelviging van multi culturaliteit met massa-immigratie van voornamelijk mensen met een islamitische achtergrond. Wat op zijn beurt, samen met de opstanding van aan de islam verbonden geweld en terreur, op zijn beurt ook nog eens vernauwd wordt tot een clash van culturen tussen oost en west. Van harmonieus samenleven is op die manier nog slechts weinig sprake. Het is een kwestie van strijden geworden tussen de rechten van de ene groep tegenover die van de andere groep. Er is geen 'ons' gegroeid, enkel een verdere polarisering van de groep 'wij' tegenover 'zij'. De cultuur, en dan met name de taal,

literatuur, kunst, het culinaire en alles daaromheen, zijn zaken die ons kunnen verrijken. De massa mensen die daarbij komen kijken zijn volgens Scruton in zekere zin onnodige ballast. Het contact met de feitelijke cultuur, daar heb je de massa mensen niet voor nodig. Het bestuderen van bijvoorbeeld de Arabische taal en zijn letterkunde is volgens hem van grotere waarde dan de aanwezigheid van mensen van Arabische herkomst onder ons Europeanen. Scrutons ideeën vinden vanzelfsprekend sympathie bij de politiek rechtsdenkenden en geven enigszins vrijgeleide, want ze staven hun gedachtegang in duidelijke mate. Maar de huidige tijdsgeest en het klimaat van onveiligheid dat heerst, zorgt voor steeds meer bijval voor zijn manier van denken.

Zijn we in een fase aanbeland waarin we in plaats van streven naar het utopisch ideaal, door angst en afkeer zijn beginnen twijfelen aan de haalbaarheid van het mooie idee van verheffing van

het eigene naar een hoger, rijker geheel? Hij stelt echter in een adem ook dat het aanklaarten van deze problematiek ogenblikkelijk als racistisch, rechts en populistisch wordt afgedaan, en op die manier elk debat wordt vermeden en afgeblokt. Hierdoor kan zelden tot de essentie van de problematiek worden gegaan.

Het is echter intussen voor velen vijf voor twaalf geworden. Het geloof en vertrouwen in de haalbaarheid van het multiculturele ideaal is bij velen verdwenen. Misschien is het hoog tijd om het debat volledig te openen en de ideeën opnieuw op tafel te leggen. Is het ideaal nog houdbaar, moeten we de aanpak veranderen, of is het ideaal ten dode opgeschreven omdat blijkt dat het niet haalbaar is? Enkele ernstige vragen voor de toekomst, voor u, en voor mij.

(Xavier Leroy)

ZOMERWANDELING HVV-OVM IEPER-POPERINGE

De laatste zondag van augustus, de laatste zondag van de zomervakantie, ... Al sinds mensenheugenis en al sinds de tijd waarin de dieren nog spraken, hét moment bij uitstek om als lid of sympathisant van onze vereniging samen te komen. Om ons te velde te begeven en om onze bewondering en verwondering uit te spreken over de natuurlijke rijkdom die de gebieden rond onze stedelijke habitat te bieden hebben.

Het juweeltje bevond zich dit jaar in de omgeving van het Eeuwenhout en de Douvevallei, wat eens per jaar ook de plaats is waar menig jongere - of zelfs minder jongere - zich het eerste weekend van augustus volledig kan uitleven tijdens een festival dat dezelfde naam draagt als de dorpskern waar het plaatsvindt.

Het vertrekpunt van onze jaarlijkse zomerwandeling situeerde zich dit jaar dus op de parking van het bekende eetcafé 't Folk in Dranouter. Een groep van een kleine dertig levensgenieters had te kennen gegeven deel te willen nemen aan onze jaarlijkse wandeling. Vol enthousiasme, gesteund door de stra-

lende zon en elkaar moed insprekend, begonnen we aan een tocht waarvan niemand echt zeker wist hoe lang hij zou duren. 'Ik denk een kilometer of zeven.', zei de ene. 'Volgens mij zullen het er negen zijn.', antwoordde de andere. Och, we lieten ons niet uit ons lood slaan en begonnen er gewoon aan. Een pittoreske boerenweg liet zich aflossen door een bospad, een weide of een holle weg. Een heel gevarieerde wandelroute waarbij geografische hoogtes en laagtes elkaar opvolgden, leidden (of is het leden?) ons door de wijngaarden van Entre-Deux-Monts tot vlak bij de afspanning die voor velen verlossing moest brengen. Tot een onverwachte sluitingsdag roet in het water dreigde te gooien, ... Problemen zijn er echter om opgelost te worden en al snel bleek

het laven der dorstigen niet onoverkomelijk te zijn. Het etablissement aan de overkant van het asfalt bleek een uitstekend alternatief te bieden. Met de nodige zelfopoffering van enkele dapperen onder ons werd ieder voorzien van het nodige (gerste-)vocht en na een korte pauze waren we er opnieuw helemaal klaar voor. Veters werden aangespannen, rugzakken omgegord, een enkele hond aangelijnd en weg waren we.

Mijn instinct zou me zeggen om in een rechte lijn naar de finish te trekken, maar mijn richtingsgevoel doet me vermoeden dat er hier en daar een extra bochtje werd toegevoegd. Ach, een extra bocht kon helemaal geen kwaad, want we zijn jong van hart en we hadden leuke vooruitzichten. Er stond ons een beloning te wachten in 't Oud Kervertje. Ter plekke aangekomen werden wij als ware helden verwelkomd met het

aperitief door zij die zich in het verleden al vele malen hadden bewezen en daarom de wandeling maar hadden overgeslagen...

Na de inspanning volgt de ontspanning; verspilde krachten dienen aangevuld te worden. En we waren op de juiste plaats: een rijkelijk buffet met warme en koude gerechtjes deed ons herleven. Verhalen werden gedeeld, anekdotes werden verteld, nieuwe herinneringen werden aangemaakt.

Ik kan u, lezer van dit tijdschrift, lid van onze vereniging, sympathisant, vrijzinnig-humanist, (ouder van een) (oud-)leerling niet-confessionele zedenleer met de hand op het hart aanraden om er volgend jaar ook bij te zijn. U zult er geen spijt van krijgen. De uitnodiging volgt!

(Ludovic Ide)

VERDWIJNT HET LAATSTE OERBOS IN EUROPA?

Ooit werd Europa volledig bedekt door uitgestrekte wouden. Menselijk ingrijpen in deze wouden beperkte zich tot de jacht en rond dorpen en de kleine steden die toen ontstonden, deed men aan bosbouw. Door de bevolkingsgroei op het Europese continent werden bijna alle bossen gerooid. Andere bossen werden her aangeplant met commercieel interessantere houtsoorten. Tijdens de industrialisatie werd op industriële schaal bos ontgonnen, want door de snelle groei van de bevolking was extra grond nodig voor intensieve landbouw. Veel bossen die op vruchtbare grond stonden, moesten eraan geloven. Een oerbos, waar de natuurlijke processen nog verliepen zonder menselijke interventie, is daarom amper nog te vinden. Het laatste restje van het grote Euro-

pese oerbos is te vinden in Białowieża in Polen, op de grens met Wit-Rusland.

De tuin van koningen en tsaren

Het laatste oerbos in Europa kon dankzij toenmalige koningen en de tsaren bewaard blijven. In de middeleeuwen trokken de Poolse en later Litouwse vorsten rond in hun grondgebied om recht te spreken. Ze verplaatsten zich met een enorme hofhouding en voor het onderbrengen van de koningen en de hofhouding was heel wat hout nodig voor de infrastructuur. Ook moest de jacht voldoende voedsel opleveren om honderden mensen gedurende een paar maanden te voeden. En net daarom werd Białowieża een beschermd gebied. Eeuwenlang mocht men het woud zelfs niet betreden zonder koninklijke toe-

stemming en deze bescherming werd door tientallen koninklijke parkwachters gehandhaafd. De menselijke interventie in het bos bleef beperkt tot de jacht en houthak aan de randen van het bos wanneer het hof er ongeveer eenmaal om de twintig jaar e landde. Vandaag leven er in het woud zo'n 1.000 bizons en een 100-tal wolven.

Europa en zijn zorgenkinderen

Dat president Viktor Orban van Hongarije er een problematische relatie op na houdt met de Europese Unie is geweten. Het grondwettelijk hof naar zijn hand zetten en er de rechters zelf benoemen, het bouwen van een hek om vluchtelingen tegen te houden en zelf weigeren vluchtelingen op te nemen, zijn maar enkele van de lopende conflicten met de Europese Unie die Orban op zijn CV heeft. Dat ook Polen op ramkoers ligt met de EU is minder gekend.

Sinds de Poolse partij 'Recht en Rechtvaardigheid' (PiS) aan de macht is, staat de democratie in Polen onder druk. In augustus stelde de Poolse president een veto tegen het aan de kant schuiven van de rechters van het grondwettelijk hof en deze te vervangen door partijgetrouwe rechters. De Poolse regering besliste ook om commerciële kap toe te laten in het Białowieża bos. Het bos wordt echter beschermd door de Europese vogel- en habitatrichtlijn, is werelderfgoed van de UNESCO en is gevat door verschillende internationale en Europese beschermende maatregelen. Veel meer

bescherming kan een bos niet genieten. De Poolse regering besliste alsnog om deze regels naast zich neer te leggen en toch verder te gaan met de kap.

De letterzetter

De Poolse minister van milieu, Jan Szyszko, gebruikt de 'letterzetter', een harige kever, als argument. Deze kever vreet zich een weg door bepaalde fijnsparren waardoor deze bomen sterven. De laatste twee jaar zijn de aantastingen door deze kever fors toegenomen en zo zou 60% van de fijnsparren aangetast zijn. De minister van Milieu verdedigt de kap van de bomen om zo ergere aantasting door de kever te voorkomen. 32 van de 39 wetenschappers uit zijn eigen Raad van Natuur, die kritiek gaven op de beslissing van de minister, werden ontslagen en vervangen door voorstanders van de kap. Hun belangrijkste argument is dat de relatie tussen de letterzetter en de pijnbomen een natuurlijk fenomeen is en dat ondanks de letterzetter fijnsparren zich al eeuwenlang weten te handhaven. Het afstervend hout is daarenboven van belang voor de biodiversiteit.

In 2016 begon Polen met de effectieve kap in het bos. Er werd door de Europese gemeenschap een inbreukprocedure opgestart op de vogel- en habitatrichtlijn. Begin 2017 startte Polen zelfs met een grootschalige kap in het door de UNESCO beschermde deel van het bos. Dat het argument 'de letterzetter, een vals argument is, blijkt uit het kap-

VERDWIJNT HET LAATSTE OERBOS IN EUROPA?

zou zelfs kunnen betekenen dat de Europese subsidies aan het land bevroren worden, als strafmaatregel.

Ministers van milieu

De Europese Unie wijst de Poolse overheid terecht op hun

pen van tientallen eeuwenoude eiken en verschillende andere boomsoorten. De minister verdedigt enkel de belangen van de bosexploitanten die miljarden Poolse zloty wensen te verdienen met de kaalslag. De EU milieucommissaris, Karmenu Vella, maande Polen aan om de kap onmiddellijk stil te leggen. Omdat de Poolse regering de aanmaning naast zich neer legde, besliste de Europese commissie dat Polen zich zal moeten verantwoorden voor het Europees hof. Het Europees hof stelde een noodverbod in op de kap in het oerbos en weerlegde het argument van de 'letterzetter' als noodzaak voor de kap in het bos. Dit noodverbod moet ervoor zorgen dat het bos niet volledig vernield is wanneer er een definitieve juridische uitspraak valt. Het is trouwens al de derde keer dat het Europees hof van justitie zo een noodverbod oplegt in natuurbeschermingskwesties. Polen legt op vandaag dit noodverbod helaas naast zich neer. Dit

plichten inzake milieuregelgeving. Terecht! Ondanks het feit dat de harde kern van de Europese landen vele regels aan hun laarzen lappen inzake bosbeheer. Vlaams minister van Omgeving, Natuur en Landbouw, Joke Schauvliege, neemt het ook niet zo nauw met de bescherming van de resterende Vlaamse bossen. Wanneer economisch korte termijn belangen tegenover ecologische lange termijn belangen staan, is haar keuze vlug gemaakt. Ondanks het feit dat milieu haar belangrijkste bevoegdheid is, worden bossen opgeofferd, en ik verwijs hiervoor naar het kwalijke Essers dossier. Op die manier wordt het natuurlijk extra moeilijk om bij de Poolse overheid te pleiten voor het behoud van een oerbos ter grootte van West-Vlaanderen, als we zelf niet het goede voorbeeld geven.

(Peter Vanthuyne)

LEVE DE LUIHEID! LEZING DOOR JOHAN BRAECKMAN

Luiheid is een negatief begrip. Het wordt in verband gebracht met vadsigheid, gemakzucht, onverantwoordelijkheid. Een luiaard is een nietsnut, een leegloper of een lamzak. In deze voordracht legt Johan Braeckman (Vlaamse filosoof en hoogleraar wijsbegeerte aan de Universiteit Gent) uit waarom luiheid ook een deugd kan zijn. De moderne mens heeft voor niets nog tijd, wordt gedreven door hebzucht en consumptiedrang, en kampt steeds meer met depressies en burn-out. Misschien kan een welbegrepen vorm van luiheid een alternatieve vorm van levenskunst zijn?

Een organisatie van huisvandeMens Ieper, Bibliotheek Ieper en Vormingplus

Donderdag 26 oktober 2017 van 19.30 u. tot 22 u.

Bibliotheek Ieper, Weverijstraat 9 - inkom 5,00 euro

Vooraf inschrijven tot en met 19/10/2017 via 059/50.39.52

WERELDLICHTJESDAG

Elke tweede zondag van december gaat Wereldlichtjesdag door. Overal ter wereld steken mensen om 19u kaarsjes aan ter nagedachtenis van overleden kinderen. Hoe jong of oud het kind ook was, hoe lang of hoe recent het overlijden ook geleden is, door een kaarsje aan te steken tonen we dat we noch de overleden kinderen, noch hun rouwende families vergeten zijn.

Wil jij ook een lichtje ontsteken voor een overleden kind? Dan kun je op zondag 10 december vanaf 18u terecht in de West-Vlaamse huisvandeMens.

Om 19u steken we de kaarsjes aan.

(Korte Torhoutstraat 4, 8900 Ieper. 057 23 06 30 - ieper@deMens.nu)

MUSIC FOR LIFE 2017: DOE JE OOK MEE?

Music for life 2016 bracht 7.802.913 euro op voor duizenden goede doelen.

Music for life 2017 moet dit minstens evenaren en daar wil de vrijzinnige gemeenschap toe bijdragen. Dus:

- Wil je werken aan een solidaire samenleving?
- De vrijzinnige waarden in de praktijk brengen?
- Naar buiten treden als vrijzinnige gemeenschap?
- Meer jongeren bereiken?

Organiseer dan een eigen actie, zamel geld in en schenk het aan een zelf gekozen goed doel.

Kunnen wij helpen faciliteren?

Contacteer ons.

Geef ons de actie en het opgehaalde bedrag door. Wij maken de totaalsom van alle bijeengesprokkelde bedragen van vrijzinnige verenigingen en individuen in Vlaanderen. We hopen op die manier wat zendtijd te krijgen in 'de warmste week'.

Kom op 15 december naar Kortrijk of op 16 december naar Oostende.

De verbouwde zeecontainer van Vrijzinnig Jongerenontmoetingscentrum De Kim, die dienst doet als bar, zal er staan. Wil je, als vrijwilliger of vereniging, meehelpen? Dat kan!

- Een goed receptje voor een lekkere mocktail? (een niet alcoholische cocktail, heel erg in bij jongeren)
- De bar enkele uren uitbaten?
- Zin om randanimatie te verzorgen?
- Een ontbijt verkopen? Cup cakes maken?
- Andere ideeën? Laat het ons weten!

Bepaal mee het goed doel van de actie op 15 en 16 december.

Dit goed doel wordt bepaald door een poll die vanaf 11 september te vinden is op de facebookpagina's van de huizenvan-deMens en vrijzinnig West-Vlaanderen

Wij kijken er alvast naar uit om samen goede doelen een goede duw in de rug geven!

(contacteer lore.alleman@demens.nu of 057 23 06 30)